

iscjepkanost rodova na casate, te udio roda pri raspodijeli novih teritorija. Značaj ovih izdanja manifestuje se i u objavljivanju grbova pojedinih rodova, slika, odnosno fotografija njihovih kuća i ljetnikovaca ili čak fotografija istaknutih vlastelina novijeg doba.

Sintetsko uobličavanje prošlosti dubrovačkog plemstva pored primarnog zadatka koji se odnosi na sublimiranje, usaglašavanje i prezentaciju dosadašnji naučnih dostignuća, ima za cilj i praćenje širih procesa kao što su definiranje nastanka, strukturalnog razvoja i uzroka dekadencije ovog staleža. Objavljujući veliki broj publikacija u sferi demografske problematike dubrovačke Republike, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i akademik Nenad Vekarić predstavljali su logičan izbor za realizaciju ovog projekta. Danas, kada pred sobom u obliku trotomnog izdanja imamo rezultate dvije zacrane cjeline možemo konstatovati kako je autor realizirao plan na visokom nivou, prilagodivši štivo široj čitalačkoj publici i zadržavajući pritom stručni karakter publikacije. Objavljujući arhivske i genealoške predloške kao integralne dijelove ovih publikacija autor se nije udaljavao od postavljenih zadataka, te su na taj način na površinu isplivali segmenti koji bi mogli biti predmetom budućih studija. Pod ovom konstatacijom ponajviše sugeriramo na izostanak onomastičke analize vlastelinskih imena, kao i na istraživanje odnosa vlastelinskih rodova i susjednog dubrovačkog teritorija. Sublimiranjem dosadašnjih i prezentiranjem rezultata novih istraživanja Nenad Vekarić zadužuje historiografiju šireg dubrovačkog podneblja, a zaintrigiranog čitaoca ostavlja u nestrpljivom iščekivanju narednih publikacija.

ENES DEDIĆ

Zbornik radova: *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) – slom srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva*, ur. Ante Birin, Hrvatski institut za povijest – Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, Zagreb – Sarajevo, 2013, 294 str.

Produkt plodne istraživačke djelatnosti, predstavljene u okviru naučnog skupa održanog u Jajcu 11. i 12. novembra 2011. godine, svoj pisani oblik poprimio je izdavanjem i zbornika radova naslovljenog *Stjepan Tomašević (1461.-1463.) – slom srednjovjekovnog Bosanskog kraljevstva* objavljenog krajem 2013. godine. Održani naučni skup upriličen je povodom 550. godišnjice od krunisanja papskom krunom posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, a zbornik je objavljen na 550. obljetnicu njegove smrti i silaska Bosanskog Kraljevstva sa historijske pozornice. Nužno je također spomenuti i pohvaliti angažman organizatora i izdavača, Hrvatskog instituta za povijest i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, koji su publikovanjem ovog važnog izdanja doprinijeli rasvijetljavanju ovog pitanja. Dotjeran fizički izgled zbornika, sa kvalitetnim uvezom i koricama, te karakterističnom naslovnicom i na prvi pogled izaziva kod čitatelja znatiželju da se поближе upozna sa njegovim sadržajem. Ova publikacija predstavlja i svojevrsno osvježenje po pitanju ustaljenog geografskog usmjerenja medievista i njihovih naučnih istraživanja koja su u dosadašnjem periodu u većoj mjeri bila usmjerena ka južnim dijelovima zemlje i mnogo jačoj izvornoj podlozi temeljenoj na Dubrovačkom arhivu. Čitajući ovaj zbornik uočavamo kako se iz zdenca zaborava ponovno povlače i koriste mnogi manje poznati kodeksi i spisi u kojima su svoje srednjovjekovne postojanje upisale i mnoge ličnosti iz bosanske države.

Rezultate novih istraživanja, ili pak novi ugao posmatranja već objelodanjenih informacija, prvobitno na naučnom skupu, a zatim i kroz pisanu riječ ovog zbornika, prezentirali su naučnici sa područja Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Mađarske i Srbije. Po karakteru, tematici i hronološkom okviru kojeg tretiraju ovi radovi uočava se njihova raznolikost, ali se po navedenim parametrima mogu svrstati u nekoliko zasebnih tematskih okvira. U ovom izdanju objavljeno je ukupno 13 članaka, tri manje u odnosu na broj izlaganja sa naučnog skupa iz 2011. godine.

Prvu tematsku cjelinu sačinjavaju dva uvodna rada koje se bave pregledom evolucionog puta historiografije o osmanskom osvajanju Bosne, te analizi djela osmanskih narativnih izvora. Emir O. Filipović potpisuje prvi rad "Historiografija o padu bosanskog kraljevstva" (11-28), u kojem raspravlja o razvojnoj putanji historiografskih konstrukcija o zadanoj temi. Na dugom historiografskom put od najstarijih zapisa do moderne riječi uočeno je nekoliko stanica koje su usmjeravale njen horizontalni luk. Naime, od uzroka pada Bosne izazvanim nemoralnim držanjem vladara i velikaša konstruisanih iz pera ranih dubrovačkih hroničara, preko romantičarskog veličanja ideala junaštva koji je proizveo "besprimjernu kukavštinu" bosanskih branioca i "bogumilsku izdaju" zasnovanu na subjektivnom viđenju, do promatranja događaja u sklopu šireg konteksta bosanskog srednjovjekovlja koji svjedoči o osamdesetogodišnjem osvajanju. U kompletnom historiografskom opusu o padu Bosne kao najmarkantniji slučaj izdvaja se sukob mišljenja medievista Vladimira Ćorovića i Marka Šunjića. Analizirajući dvije dobro poznate osmanske hronike o padu Bosne, Ašikpašazadeove pod imenom *Tevarih-i Al-i Osman*

i Dursun-begove *Tarih-i Ebu l-feth*, autor Dino Mujadžević uočava ustaljeni šablon po kojem su politički ciljevi onodobne osmanske državne ideologije dobili svoje legitimističko utemeljenje. U ovom radu naslovljenom "Pad Bosne prema Osmanskim narativnim izvorima" (29-45) uočava se kako pionirske korake osmanske prozne historiografije prate tamne karakterne crte "kaurskih" vladara, te je njihovo vrednovanje potrebno uzeti sa većom dozom opreza i kritičkog pristupa.

Naredni tematski okvir tretira problematiku unutrašnjih i vanjskih političkih prilika u Ugarskoj koje su prethodile i pridonijele nestanku susjedne bosanske države. U članku naslovljenom "Kraj srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva u Dubrovačkim izvorima" (47-67) autorica Zdenka Janeković Römer dosadašnja historiografsku dostignuća o ovoj temi proširuje ponovnim pretresanjem građe dubrovačke provenijencije, napose analizirajući zapostavljene podatke iz zapisnika dubrovačkih vijeća i zapisa hroničara iz perioda kada se već slegla prašina oko opisanih događaja. Iscrpljujući podatke o ustupcima dubrovačkih vijeća bosanskome plemstvu, autorica prelazi na analizu hronika koji nude uplovljavanje u mirne luke po pitanju "dubrovačke krivice". Iz kompletne dubrovačke građe nazire se balans koji su oni morali napraviti iz straha od Osmanlija u vrijeme bosanske nesreće. Posmatrajući "Južne granice Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva u vrijeme Stjepana Tomaševića" (69-78), Borislav Grgin iznosi interesantno viđenje po kojem je Ugarski kralj Matija Korvin, ozlojeđen jer je papa poslao krunu bosanskom kralju, skovao plan koji se sastojao u prepuštanju Tomaševića samog pred osmansku sablju. Činjenica kako je Tomašević 1463. godine u figurativnom smislu postao usamljeni otok kršćanstva u moru osmanskih valova, ne mora nužno

oslikavati Korvinove planove, pogotovo ako se uzme u obzir kako Ugri u ovo vrijeme ne žele direktan okršaj sa Osmanlijama. O Korvinovim aktivnostima, ovaj put po pitanju unutarnje politike, diskutije i rad "The Political Background in Hungary of the Campaign of Jajce in 1463" (79-88) mađarskog historičara Tamasa Palosfalvyja. U ovom prilogu su opisane diplomatske igre plemića na ugarskom dvoru, te aktivnosti mladog vladara Korvina s ciljem postizanja unutarnjeg mira kako bi osigurao odriješene ruke za poduzimanje akcija protiv osmanskog napredovanja ka sjeveru. Primjetno je kako autor, analizirajući poziciju u kojoj se Korvin nalazio 1463. godine, iznosi zaključak da je osvajanje sjevernih dijelova Bosne bio veliki uspjeh, što bi posmatrano iz kritičkog ugla moglo biti okarakterisano kao određen vid odbrane mladog vladara. U sličnoj klimi se nadovezao i članak "The Castle of Jajce in the Organization of the Hungarian Border Defence System under Matthias Corvinus" (89-98) još jednog mađarskog historičara Richarda Horvatha. U ovom tekstu je opisana uloga novoosnovanih banovina koje su postale tampon zona, te njihovo uklapanje u širu konjunkturu ugarskog južnog zaštitnog pojasa. Iako su Ugri ovoj oblasti mijenjali ustrojstvo, ovaj teritorij je za svoga egzistiranja činio integralni dio odbrambenog sistema, naslonjen na zapadu na dalmatinsko-hrvatsko-slavonsku oblast, a s istoka omeđen temišvarskim i transilvanskim prostranstvima.

Treću tematsku cjelinu sačinjavaju radovi koji prate djelovanje bosanskoga i hrvatskoga plemstva u burnom razdoblju nakon pada Bosanskoga Kraljevstva. U bliskoj simbiozi s rečenim je i članak Đure Tošića naslovljen "Bosanska vlastela u oslobođanju Jajca od Turaka 1463. godine" (99-108) u kojem je kroz vizir već objavljenog i pogrešno

interpretiranog izvora prikazano osvajanje Jajca nakon pada Bosne. Radi se o vijesti Antonija de Prioli, poslanika sa dvora hercega Kosače, koja govori o kraljevom boravku u mjestu "Javize", prisustvu bosanskih vlastelina, te surovom odnosu kralja prema osmanskim zarobljenicima. Ispravljajući interpretaciju Johna Finea, autor pomjera dataciju ovog dokumenta iz 1398. u 1463. godinu, u ličnosti kralja identificira Matiju Korvina, a kraljev boravak u navedeno mjesto se odnosio na osvajanje Jajca. Bračne loze Radivoja Ostojića kroz prizmu pada Bosne prikazane su u radu Stanka Andrića pod nazivom "O obitelji bosanskog protukralja Radivoja Ostojića (prilog rasvjetljavanju bračnih veza posljednjih Kotromanića s plemstvom iz dravskosavskog međurječja)" (109-132). Radivoj, kojem je historiografija odjenula epitete "zli brat Radivoj" i "prepredeni spletkar", bio je oženjen Katarinom iz porodice Veličkih iz Požeške županije, s kojom je imao najmanje dva sina. Jedan od sinova je život izgubio zajedno sa ocem u Jajcu 1463. godine, dok je drugi Matija, marionetski bosanski kralj postavljen od strane Osmanlija nakon osvojenja Bosne. Školski primjerak prezentacije podataka iz izvorne građe uočen je u članku "Uloga plemstva sa područja današnje Slavonije u odbrani Jajačke banovine" (133-149) Marije Karbić. Kako je održavanje Jajačke banovine živom imalo direktnog uticaja na prostor Slavonije, tamošnje plemstvo se aktivno angažovalo u njenom političkom životu. Dokazujući svoju hipotezu autorica prati dešavanja u Jajačkoj banovini kroz objektivne njihovih banova porijeklom iz Slavonije, napose obitelji Berislavića Grabarskih, te uočava kako je funkcija Jajačkog bana u pojedinim trenucima bila nezavidna i neprofitabilna, ali je ipak bila značajna slavonskom plemstvu jer bi nestankom ove tvorevine njihovi

posjedi bili prvi na meti osmanskih akindžija. Blisku tematiku obrađuje i članak Hrvoja Kekeza naslovljen “Knezovi Blagajski i tvrđi grad Blagaj nakon osnutka Jajačke banovine 1464. godine” (150-149). U periodu od pada Bosne do kraja 15. stoljeća knezovi Blagajski zajedno sa ostalom slavonskom vlastelom Zrinskim i Frankapanima pokušavaju pružiti otpor osmanskim napadačima, često su od kralja nagrađivani u novcu za jako držanje pograničnih utvrda, no oni su također često bili i okrenuti jedni protiv drugih i šurovali sa Osmanlijama. Nakon pada utvrde Kamengrad 1503. godine i Blagaj je došao na samu liniju razgraničenja i postao prva meta osmanskih pustošenja što je uzrokovalo nagli pad demografske slike blagajskog kraja. Padom Jajačke banovine svi su osmanski prodori usmjereni prema Slavoniji preko Blagaja, te je ova utvrda pala u osmanske ruke najkasnije u zimu 1537. godine.

Posljednja cjelina, koja se sastoji od tri priloga, nije konfigurirana u jedan sadržajno istovjetan tematski okvir, nego je svojevrsna miscellanea. Ovaj završni dio započinje člankom Tomislava Galovića “Ego a puero baptizatus fui et litteras Latinas didici... – prilog proučavanju latinske pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni (s posebnim osvrtom na 15. stoljeće)” (151-177). Autor donosi historiografski pregled dosadašnjih istraživanja o ovoj temi, konstatujući kako je ostalo dosta prostora da se prikaže latinska pismenost kroz prizmu različitih vrsta izvora. U nastavku teksta Galović čitaoca sprovodi kroz epigrafsku, sfragističku, numizmatičku, heraldičku, diplomatsku, narativnu i liturگیčku zaostavštinu, nabrajajući i u jakom kratkim crtama pojašnjavajući određene primjere koji čine elementarne stupove latinske pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni. Rad “Crkve i njihovi patroni u srednjem vijeku u Bosni i Hercegovini” (179-219) autora

Andrije Zirduma je također smješten u ovu cjelinu. Ranosrednjovjekovne crkve su najčešće skromne gradnje od kamena ili kombinacije drveta i kamena. Izvršenim istraživanjem autor je uspio otkriti patrone za nešto manje od polovine crkava. Crkvene građevine podizali su vladari, vlastela i pojedine političke zajednice ili crkvene ustanove. Na našem području razlikuje se nekoliko stilova građenja crkvenih objekata od kojih je najviše prisutan romanički i gotički stil. Posljednji, ali ne i najmanje značajan rad potpisuje Jakša Raguž. Članak je naslovljen “Sudbina posmrtnih ostataka kralja Stjepana Tomaševića 1463.-1888.-1992-1999.” (221-282) u kojem je iskorištena široka izvorna podloga kombinovana sa mitskom naracijom. Činjenica kako je Tomaševićeva kratkotrajna vladavina postala sinonim za period pun političkih kombinacija i čarki, ni sudbina njegovih ostataka nije imala drugačiji put. Naime, u jeku ugarskih nastojanja za dokazivanjem famoznog “historijskog prava” nad teritorijem BiH upriličeno je 1888. godine otkopavanje posmrtnih ostataka na lokalitetu Kraljev grob za koje se nije sumnjalo kako pripadaju posljednjem bosanskom kralju. Međutim, stvaranjem nove ideološke matrice u komunističkom dobu stvoreni su i uslovi za kritiku austrougarskih poteza. U ratu 1992-1995. godine učestvovao je i davno umrli kralj Tomašević. Njegovi ostaci poslužili su srpskoj strani da opravda osvajanje Jajca u kojem su ležali ostaci “kralja Srba”. Nakon rata, napose 1999. godine njegovi posmrtni ostaci postali su kamen trvenja između Bošnjaka i Hrvata, jer su ga obe strane crnim debelim slovima zateferile u svoje popisne etničke bilježnice. Za kraj bismo dodali: Hoće li Tomašević, ako to već nije, postati figura sa najvećim stažom u historiji Bosne?

Dosadašnje historiografske konstrukcije identificirale su Tomaševiću vladavinu

kao buran, prevrtljiv period pun emocionalnog naboja, a kraljev lik poprimio je epitete *megalomana bez talenta*. Međutim, neosporna je i činjenica kako je Tomašević ujedno i nesrećnik historijskog konteksta u koji ga je nemilorsdno bacila prevrtljiva bujica historijskih zbivanja, točak historije od njegova je leđa razbio gotovo stoljetna osmanska nastojanja za osvajanjem prostora srednjovjekovne Bosne. Pad Bosanske države 1463. godine u dosadašnjoj historiografiji bio je predmet svakojakih kvazinaučnih interpretacija od istraživača koju su tjerajući vodu na svoj mlin, slijepo slijedili političku ideologiju svoje svakodnevnice, te takvim postupcima prouzrokovali velike štete po proučavanje bosanskog srednjovjekovlja. Svaka ponovna revalorizacija izvorne podloge i historiografskih konstrukcija koja će svoj etički kodeks cijediti iz Tacitove *sine ira et studio*, te na takvim fundamentalnim shvatanjima temeljiti svoja istraživanja, uvijek je hvale vrijedan potez, kojeg trenutno dijagnosticiramo u metodološkom ambijentu ovog zbornika.

ENES DEDIĆ

**Miroslav Palameta – Miro Raguž –
Marinko Šutalo, *Tajna Boljuni* | *The
Mystery of Boljuni*, Stolac, 2012,
170 str.**

Posljednjih godina obnovljen je i stalno raste interes za bosanske i humske srednjovjekovne nadgrobne spomenike – stečke. Historiografija o stećcima je od sredine 20. stoljeća načinila krupne korake u istraživanju srednjovjekovne sepulkralne umjetnosti na prostoru Bosne i Hercegovine. Uložen je ogroman napor kako bi se precizno i detaljno obradili

problemi i savladali izazovi kompleksne naučne metodologije. Ponajprije zahvaljujući entuzijazmu Šefika Bešlagića, najistaknutijeg predstavnika u nizu uglednih naučnika koji su se bavili istraživanjem stećaka, došlo se do novih i dragocjenih spoznaja. Pored njega, neizostavna su imena prve generacije: Kosta Hörmann, Ćiro Truhelka, Vid Vuletić-Vukasović kojima možemo pridružiti i Vladislava Skarića, zatim poslijeratne (nakon 1945.) predvođene Šefikom Bešlagićem, uz kojeg ubrajamo Alojza Benca, Marka Vegu, Marian Wenzel, Nadu Miletić, Đuru Baslera i Pavu Anđelića, do današnje koju čine Miroslav Palameta, Lidija Fekeža, Dubravko Lovrenović, Esad Kurtović, Emina Zečević i drugi. Osim ovih, prisutni su pristupi obojeni amaterskim, senzacionalističkim i dnevopolitičkim simplifikacijama koji prostor nalaze u dnevnoj štampi i na internetu žanrovski pripadajući parahistoriografiji.

Krugu naučne historiografije pripada monografija *Tajna Boljuni* – djelo nastalo angažmanom stručnjaka različitih usmjerenja. Miroslav Palameta je univerzitetski profesor na Filozofskom fakultetu u Splitu, a duži niz godina bavi se izučavanjem ukrasnih motiva na stećcima i autor je većeg broja radova koji tematiziraju umjetnost srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika. Pored njegovog tekstualnog dijela ne treba zanemariti trud ostale dvojice saradnika Mire Raguža i Marinka Šutala zaduženih za dizajn i fotografiju. Njihovom zaslugom ova knjiga je dobila jedinstveni, sa drugim publikacijama neuporedivi fotografski prilog. Objavljivanje monografije na dva jezika (hrvatskom i engleskom) umjetnost stećaka čini pristupačnom širem čitalačkom krugu.

Autorski tim okupljen oko ove publikacija uspješno je predstavio jednu od najznačajnijih nekropola Hercegovine. Riječ je o